

Володимир Устименко

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України,
директор Інституту економіко-правових досліджень
НАН України
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1094-422X>
v.a.ustymenko@gmail.com

DOI: 10.33498/opus-2019-08-031

Тетяна Гудіма

кандидатка юридичних наук,
старша наукова співробітниця відділу проблем модернізації
господарського права та законодавства
Інституту економіко-правових досліджень НАН України
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1509-5180>
tsgudima@gmail.com

УДК 346.512

МІГРАЦІЯ, МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

АНОТАЦІЯ. Міграційні процеси в світі набирають обертів. Про це свідчать численні доповіді, прийняття стратегічних документів на рівні країн тощо. Водночас замало уваги приділяється аналізу впливу грошових переказів мігрантами в Україну, їхня роль у зміцненні економічних засад функціонування суспільства, зокрема становлення господарського правового порядку.

Метою статті є більш глибокий аналіз сучасної правової політики України, дефекти у творенні та реалізації якої обумовлюють незначний рівень реалізації заходів із державного прогнозування впливу грошових переказів мігрантів на економічний та соціальний розвиток країни.

В умовах погіршення стану вітчизняної економіки, сальдо платіжного балансу країни, зниження рівня життя українців та посилення еміграційних процесів, цей вид фінансових інвестицій має справляти позитивний вплив на сталий розвиток держави-реципієнта. Сучасні дослідження надають неоднозначні результати такого взаємозв'язку зі сталим розвитком країни. Все більше даних свідчать про пастку грошових переказів, яка, навпаки, призводить не тільки до зниження темпів зростання, а й до ще більшого посилення еміграційних процесів.

Зважаючи на неоднозначний вплив такого виду інвестицій на сталий економічний розвиток та з метою мінімізації можливих негативних наслідків від збільшення або, навпаки, скорочення їхньої кількості, державні органи мають здійснювати

© Володимир Устименко, Тетяна Гудіма, 2019

Володимир Устименко, Тетяна Гудіма

оцінку, прогнозування означених процесів та розробку стратегічних планів щодо них. Утім, сьогодні механізм застосування такої форми управління економікою є недосконалим. Перекази громадян значно перевищують обсяг прямого інвестування та становлять загрози для сталого економічного розвитку країни. А тому вирішення назрілих проблем у різних секторах економіки України має здійснюватися на програмно-прогнозній основі з урахуванням стратегічного курсу розвитку держави. З метою удосконалення законодавства у цій сфері доцільно доповнити його положеннями, які визначали б перелік учасників прогнозування, та розроблення програм економічного і соціального розвитку.

Важливого значення у попередженні негативного впливу грошових переказів також набувають комплексні заходи, зокрема щодо підвищення якості матеріальної інфраструктури, вдосконалення системи освіти і скорочення витрат на ведення бізнесу, підвищення конкурентоспроможності галузей, які стикаються з іноземною конкуренцією. Монетарна політика Центрального банку України може відігравати активну роль у стимулюванні створення нових підприємств завдяки впровадженню пільгових кредитних програм, зокрема й шляхом спрямування переказів у відповідні галузі. Доцільним також є перегляд умов режиму таргетування інфляції та ефективного розподілення бюджетних коштів.

Ключові слова: грошові перекази; прогнозування; сталий розвиток країни; монетарна політика.

Міграційні процеси в світі набирають обертів. Як свідчать автори доповіді Римського клубу “Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети”¹, у 2017 р. налічувалося 60 млн біженців. Найновіші прогнози передбачають, що понад 50 млн людей щороку будуть змушені залишити свої домівки та мігрувати.

З урахуванням таких світових тенденцій Урядом України 12 липня 2017 р. була схвалена Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України № 482-р)², в якій визначено трудову міграцію як найбільш масовий міграційний потік, що має різнобічний вплив на українське суспільство; окреслені напрями зусиль держави щодо зменшення негативних наслідків міграції; а також створення сприятливих умов для повернення трудових мігрантів.

На проблему трудової та іншої міграції з нашої країни звертав увагу і нинішній Президент України в своїй інавгураційній промові. Водночас питання грошових переказів мігрантами в Україну, їхньої ролі у зміцненні економічних засад функціонування суспільства, залучення досить

www.pravoua.com.ua

¹ Ернст Ульріх фон Вайцеккер та Андре Війкман, *Come On! Капіталізм, недалекоглядність населення і руйнування планети. Доповідь Римському клубу* (Сірош Ю пер з англ, Саміт-Книга 2019) 276.

² Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>> (дата звернення: 23.05.2019).

потужного інвестиційного потенціалу таких коштів, на жаль, залишилося поза увагою.

За даними Національного банку України (далі – НБУ), у 2018 р. приватні перекази з-за кордону (включно з грошима, переданими через неформальні канали) в країну становили 9,3 млрд доларів, що в чотири рази перевищило обсяг прямих іноземних інвестицій³. В умовах занепаду вітчизняної економіки, погіршення сальдо платіжного балансу країни, зниження рівня життя українців та посилення еміграційних процесів, цей вид фінансових інвестицій, як вбачається, має справляти суттєвий вплив на сталий розвиток держави-реципієнта. Зокрема, на думку представників наукової спільноти та практиків, перекази в Україну сприяють стабілізації курсу національної валюти та цін (особливо в умовах режиму таргетування інфляції), зменшенню бідності, згладжуванню споживання та макроекономічної стабільності. Ці кошти вважаються більш ефективним засобом розвитку країн третього світу, ніж міждержавні проекти у цій сфері. Саме тому, за позицією експертів, монетарна політика НБУ має бути спрямована на стимулювання переказів із-за кордону.

Така позиція здається обґрунтованою, оскільки перекази в країнах, що розвиваються, позитивно впливають на добробут сімей, які їх отримують, збільшують споживання та посилюють мінливість бізнес-циклів. Утім, сучасні дослідження надають неоднозначні результати щодо їхнього взаємозв'язку зі сталим розвитком країни. Все більше даних свідчить про пастку грошових переказів, яка, навпаки, призводить не тільки до зниження темпів зростання, а й до ще більшого посилення еміграційних процесів. Порівняно з фінансовими потоками від такої сфери, як, наприклад, туризм, де можна очікувати чіткого зв'язку з економічним зростанням, подібного зв'язку не вдається безпосередньо простежити між грошовими переказами та макроекономічними змінними.

Зважаючи на неоднозначний вплив такого виду інвестицій на сталий економічний розвиток та з метою мінімізації можливих негативних наслідків від збільшення або, навпаки, скорочення їхньої кількості, державні органи мають здійснювати стратегічне прогнозування означених процесів, інакше недооцінка ситуації може стати викликом національної безпеки держави. Водночас відсутність стратегічних прогнозів у багатьох випадках призводить до неузгодженості державних програм і концептуальних документів та, як наслідок, неможливості прямування обраним вектором економічного розвитку⁴. Відповідно до ст. 11 Господарсь-

³ 'Перерахунок даних щодо приватних грошових переказів в Україну за 2015-2017 роки' (Національний банк України) <<https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66364144>> (дата звернення: 23.05.2019).

⁴ В Мамутов та А Ющик, 'Без общегосударственного планирования экономику и страну не поднять. (О новом подходе и проблемам государственного управления)' (*Голос Украины*, 23 июня 2010) 8.

Володимир Устименко, Тетяна Гудіма

кого кодексу України (далі – ГК України)⁵ прогнозування та планування визначено однією з основних форм державного управління економікою. Утім, сьогодні недосконалим є механізм її застосування, зокрема в досліджуваних відносинах.

Дослідженню різних аспектів міграції присвятили свої дослідження представники переважно економічної та соціальної наук: Л. Курій, Е. Лібанова, Н. Мельникова, С. Пірожков, О. Поліщук, В. Табунчик, Л. Томашик, Ю. Цевух. На необхідність заохочення грошових переказів трудових мігрантів звертали увагу О. Малиновська, Н. Побулавець та ін. Водночас нині практично відсутні правові дослідження з цієї тематики. Зазвичай вчені закликають до імплементації різних міжнародних документів або підтримують позиції зарубіжних учених і практиків щодо необхідності стимулювання НБУ переказів із-за кордону без врахування структури економіки України, побутового менталітету населення, і що найголовніше, аналізу можливих негативних наслідків. Це унеможлиблює чітке бачення ситуації, а також розробку та застосування відповідних заходів для їхнього попередження. У зв'язку з цим актуальним є здійснення подальшого аналізу щодо встановлення взаємозв'язку між переказами з-за кордону і сталим економічним розвитком, оцінки можливих негативних наслідків від таких інвестицій для економіки країни та розробка відповідних правових заходів, спрямованих на їхню мінімізацію.

Зі свого боку на необхідність вдосконалення правового регулювання відносин із прогнозування і планування економічного та соціального розвитку звертали увагу О. Віхров, Р. Джабраїлов, Д. Задихайло, В. Мамутов, О. Ющик та ін.

Метою дослідження є більш глибокий аналіз сучасної правової політики України, дефекти у творенні та реалізації якої обумовлюють незначний рівень реалізації заходів із державного прогнозування впливу грошових переказів мігрантів на економічний і соціальний розвиток країни.

Збільшення міграційних потоків, зумовлене отриманням безвізового режиму перетину кордонів із Європейським Союзом, анексією Криму та подіями на сході України, призвели до стрімкого зростання обсягів грошових переказів у нашу країну. Ці фінансові ресурси стали настільки значною частиною платіжного балансу України, що на початку 2019 р. НБУ вдосконалив методіку їхнього обчислення. Відтепер НБУ враховує не лише офіційні транзакції через банки та міжнародні платіжні системи, а й інформацію від центральних банків і фінансових органів інших

www.pravoua.com.ua

⁵ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>> (дата звернення: 15.05.2019).

країн – так звану “дзеркальну статистику”. Вона дає змогу враховувати перекази грошей неофіційними каналами⁶.

За позицією вчених та практиків, ці фінансові ресурси не тільки вагомо впливають на добробут окремої категорії громадян чи родин, до яких надходять, вони є рушійною силою короткострокового економічного зростання, яке, зі свого боку, може також призвести до більш довгострокового зростання, коли підприємства розширюють свою діяльність для задоволення підвищеного попиту⁷. Надходження міграційних переказів також позитивно впливає і на макроекономічну стабільність, готівковий валютний ринок (стабілізує курс гривні відносно іноземних валют і, як наслідок, сприяє ціновій стабільності) та розвиток фінансово-банківської системи⁸.

У зв'язку з цим на міжнародному та вітчизняному рівні активно обговорюється необхідність стимулювання таких інвестицій центральними банками. Зокрема, у “Цілях сталого розвитку ООН”⁹ одним із завдань сформульовано зниження комісійних витрат за їхнє здійснення до показника нижче 3 %. Міграційний пакт ООН¹⁰ пропонує план і називає сучасні технічні рішення з досягнення цієї мети¹¹. Вчені звертають увагу на доцільність НБУ на основі вивчення зарубіжного досвіду розробити й рекомендувати комерційним банкам стратегію роботи в сфері переказів мігрантів, зокрема, виробити базові орієнтири щодо депозитних послуг (вищі відсотки під накопичувальні рахунки на основі переказів)¹².

Водночас виникають певні сумніви щодо обґрунтованості встановлення такого механізму.

Національна модель ринкової економіки є організацією економічного життя суспільства, розбудованою на засадах ринкової координації учасників економічних відносин. Її основу становлять відповідні закріплені на законодавчому рівні системоутворюючі чинники, серед яких право на

⁶ ‘Національний банк удосконалив методику підрахунку обсягу приватних грошових переказів в Україну та уточнив їх оцінки за 2015-2017 рр.’ (*Національний банк України*) <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=66326691&cat_id=55838> (дата звернення: 23.05.2019); Перерахунок даних щодо приватних грошових переказів в Україну за 2015-2017 роки (н 3).

⁷ В Куценко, ‘Детермінанти трудової міграції населення України’ [2011] 3(54) Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право) 11-9.

⁸ *Українське суспільство: міграційний вимір: національна доповідь* (Інститут демографії та соціальних досліджень ім М В Птухи НАН України 2018) 396.

⁹ Преобразование нашего мира: повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года: резолюция, принята Генеральной Ассамблеей 25 сентября 2015 г. № A/70/L.1 <https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R> (дата звернення: 23.05.2019).

¹⁰ Глобальный договор о безопасной, упорядоченной и легальной миграции. Марракеш, Марокко, 10 и 11 декабря 2018 года <<https://undocs.org/ru/A/CONF.231/3>> (дата звернення: 23.05.2019).

¹¹ ‘Про що насправді йдеться у міграційному пакті ООН’ (*Deutsche Welle*) <<https://www.dw.com/uk/про-що-насправді-йдеться-у-міграційному-пакті-оон/a-46663258>> (дата звернення: 23.05.2019).

¹² ‘Перекази мігрантів з-за кордону та можливі заходи щодо їх заохочення та ефективного використання: Аналітична записка’ (*Національний інститут стратегічних досліджень*) <<http://old2.niss.gov.ua/articles/1276>> (дата звернення: 23.05.2019).

свободу підприємницької діяльності, свобода і захист вільного ціноутворення¹³. Дії Центрального банку щодо зобов'язання зниження вартості послуги переказу можна розцінювати як такі, що суперечать принципу ринкової економіки (які, зокрема, закріплені і гарантуються ст. 6 ГК України, ст. 42 Конституції України¹⁴). Банки як суб'єкти господарювання мають законне право самостійно встановлювати вартість власних послуг. Особливо в умовах таргетування інфляції, коли вони (банки) не можуть повноцінно заробляти на кредитуванні через постійне підвищення облікової ставки НБУ (інструмента таргетування інфляції).

Слід зауважити, що сьогодні комісійні доходи банків становлять майже одну третину загального доходу від банківської діяльності¹⁵. А враховуючи той факт, що за останні 5 років із причини “погіршення фінансового стану” банківський ринок покинуло понад 100 банківських установ¹⁶, обмеження їхньої діяльності та зобов'язання зменшувати власні доходи вбачається необґрунтованим кроком із боку державних установ. Тим паче названі суб'єкти господарювання спроможні самостійно впливати на вирівнювання фінансового ринку за потреби та з урахуванням можливих ризиків для власної діяльності. Зокрема, вони правоможні приймати рішення щодо зниження комісійних витрат за переказ коштів, підвищення депозитних ставок тощо, у разі дефіциту іноземної валюти на банківському ринку України.

Центральний банк, зі свого боку, зобов'язаний сприяти стабілізаційним процесам в економіці з урахуванням інтересів суспільства, замість підвищення ризиків у банківській діяльності, та здійснення власних повноважень в інтересах окремих суспільних груп. Саме така формула балансу між основними інститутами економічної влади та суб'єктами господарювання, як її декларує Основний Закон та ст. 5 ГК України, є базисом і головною умовою правового господарського порядку. Інакше кажучи, будь-які дії Центрального банку повинні бути економічно обґрунтованими і відповідати нормам закону та вектору країни – сталому економічному розвитку.

Слід зазначити, що дослідження спрямовані на глибокий аналіз взаємозв'язку між грошовими переказами й економічним зростанням, все частіше демонструють негативний вплив таких інвестицій на економіку

¹³ Д. Задихайло, ‘Модель національної економіки в координатах балансу економічної влади (правовий аспект)’ (2018) 1 Економічна теорія та право 124-36.

¹⁴ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>> (дата звернення: 15.05.2019).

¹⁵ ‘Звіт про фінансову стабільність, схвалений Комітетом з фінансової стабільності Національного банку України 14 червня 2019 року’ (Національний банк України) <<https://bank.gov.ua/control/uk/index>> (дата звернення: 23.05.2019).

¹⁶ ‘Реорганізація та ліквідація’ (Національний банк України) <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=75535&showTitle=true> (дата звернення: 23.05.2019).

країни. Зокрема, такі інвестиції сприяють зниженню темпів зростання і збільшенню залежності від коштів із-за кордону.

Показовим у цьому контексті можна вважати досвід Лівану, який за останні кілька десятиліть пережив громадянську війну і міграційну кризу та є одним із провідних одержувачів коштів із-за кордону, як в абсолютному, так і у відносному вираженні. Протягом останніх десяти років обсяг грошових переказів у країну становить понад 7 млрд грн на рік¹⁷, що в середньому дорівнює 14 % внутрішнього валового продукту (далі – ВВП)¹⁸. За даними Міжнародного валютного фонду, таким способом у 2016 р. Ліван отримав у розрахунку 1 500 доларів на людину (більше, ніж у будь-якій іншій країні світу). Це дає змогу дійти висновку про те, що грошові перекази дійсно відіграють провідну роль в економіці країни. Крім того, грошові перекази є джерелом іноземної валюти, яке більш ніж на половину перевищує обсяг експорту товарів країни та допомагає Лівану підтримувати стабільний обмінний курс національної валюти в умовах значного державного боргу¹⁹.

Незважаючи на це, не можна стверджувати, що такі кошти слугують двигуном сталого економічного зростання. Рисунок 1 наочно демонструє відсутність взаємозв'язку між обсягом переказів і ВВП на душу населення та його зростання.

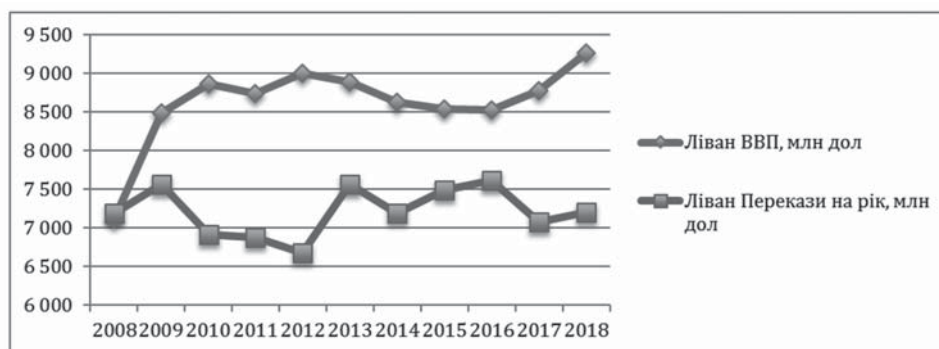

Рис. 1. Обсяг переказів із-за кордону та ВВП на душу населення. Ліван²⁰

¹⁷ 'Migration and remittances data' (*The World Bank Group*) <<http://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data>> (accessed: 20.05.2019).

¹⁸ 'Ливан – персональные денежные переводы к получению в текущих ценах (процент от ВВП)' (*Кноема*) <<https://knoema.ru/atlas/Ливан/topics/Экономика/Платежный-баланс-Счет-текущих-операций/Персональные-денежные-переводы-к-получению-в-текущих-ценах-percent-от-ВВП>> (дата звернення: 20.05.2019).

¹⁹ 'Ливан – Валовой государственный долг' (*Кноема*) <<https://knoema.ru/atlas/Ливан/topics/Экономика/Финансовый-сектор-Государственные-финансы/Государственный-долг>> (дата звернення: 20.05.2019);

²⁰ 'Чому перекази з-за кордону не допомагають, а шкодять економіці – дослідження МВФ' (*Nachasi*) <<https://nachasi.com/2018/09/18/chomu-perekazy-ne-dopomagayut>> (дата звернення: 20.05.2019).

²⁰ Складено за показниками Глобальної бази даних <<https://knoema.ru>> (дата звернення: 20.05.2019).

Приклад Лівану не є одиничним. Серед країн із найбільшими приходами грошових переказів (таких як Гаїті, Киргизстан, Індія, Гондурас, Непал, Тонга, Єгипет)²¹ відсутні приклади зростання ВВП на душу населення в обсягах, які перевищували б зростання у сусідніх країнах цього ж регіону. Безперечно, перекази не є єдиним можливим чинником таких процесів, як негативний вплив на економічний стан тієї чи іншої країни. Утім, вони можуть посилювати інші фактори, які уповільнюють сталий розвиток.

У наукових та експертних колах розповсюдженою є позиція, що добре освічене населення країни покращує економічний стан країни. За словами Міністра освіти і науки України Л. Гриневич, 'зупинити відтік молоді можна лише якістю освіти'²².

Повертаючись до досвіду Лівану, можливо наочно простежити помилковість такої позиції. За даними доповіді Всесвітнього економічного форуму 2013 р., країна займає 10-те місце за загальною якістю освіти, і 4-те в науці та математиці. У Лівані 41 національно акредитований університет, деякі з яких визнані на міжнародному рівні²³. За таких умов приток інвестицій до країни у вигляді переказів міг би стати катализатором високотехнологічного розвитку, зокрема стартовим капіталом для створення інноваційних підприємств. Утім, рейтинг Лівану за глобальним інноваційним індексом рік від року погіршується. Зокрема, за даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності, у 2017 р. країна посіла 81-ше місце, в 2018 р. опустилася на 90-те²⁴. Обсяг цієї галузі в економіці країни та міжнародному ринку дуже низький (особливо порівняно з 2010 р.) (рис. 2).

Поясненням такому стану може бути те, що сім'ї, які отримують грошові перекази, витрачають ці кошти зазвичай на поточні потреби: одяг, їжу, різноманітні послуги, а також на товари імпортного виробництва. Замість започаткування власного бізнесу (або роботи на діючих підприємствах) молодь Лівану обирає міграцію за межі країни. Це призводить до суттєвого скорочення висококваліфікованої робочої сили. Серед причин, які змушують молодь мігрувати в інші країни, – відсутність привабливих можливостей працевлаштування у своїй країні²⁵.

²¹ Migration and remittances data (n 17).

²² 'Зупинити відтік молоді можна лише якістю освіти' (*Освіта.іа*) <<https://osvita.ua/vnz/59118>> (дата звернення: 20.05.2019).

²³ 'Образование в Ливане' (*Вікіпедія – свободная энциклопедия*) <https://ru.wikipedia.org/wiki/Образование_в_Ливане> (дата звернення: 20.05.2019).

²⁴ 'Global Innovation Index 2018' (*Всемирная организация интеллектуальной собственности*) <<https://www.wipo.int/publications/ru/details.jsp?id=4330>> (accessed: 25.05.2019).

²⁵ 'Чому перекази з-за кордону не допомагають, а шкодять економіці – дослідження МВФ' (n 19).

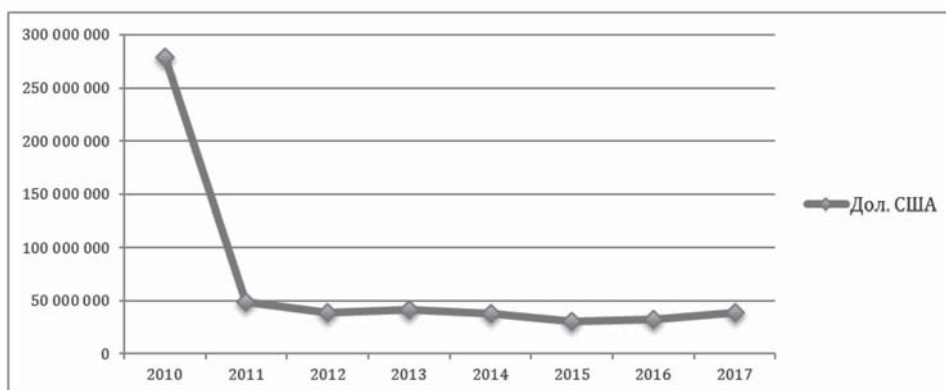

Рис. 2. Експорт високотехнологічних товарів у доларах. Ліван²⁶

Подібні процеси можна спостерігати і в Україні. Грошові перекази витрачаються переважно на споживання, купівлю нерухомості, імпорتنних товарів, зокрема й автомобілів. Це збільшує попит на такі товари і, як наслідок, спричиняє зростання цін та утворення так званих “мільних бульбашок” (особливо на ринку нерухомості). Зокрема, за даними Конфедерації будівельників України, ціни на житло в 2019 р. подорожчають приблизно на 20 % і цей процес уже відбувається. Серед факторів росту цін називають необхідність платити більше будівельникам, щоб вони не їхали до Європи²⁷.

Зростання цін, зі свого боку, поряд зі значними обсягами валюти та дефіцитом кваліфікованих кадрів призводить до того, що експорт стає менш конкурентоспроможним, а вітчизняне виробництво поступово зменшується. Інакше кажучи, країни, які отримують грошові перекази, починають залежати від експорту робочої сили, а не від товарів, вироблених цією робочою силою. Такий процес отримав назву “голландської хвороби” – це стан, коли економіка та бюджет країни впадають у залежність від експорту одного-двох різновидів сировини, який забезпечує лівову частку доходів держави; при цьому потреби населення у товарах і послугах задовольняються через імпорт, а власне виробництво розвивається слабо²⁸.

Підтвердження цьому можна наочно простежити на рисунках 3 і 4. Як видно, розрив між експортом та імпортом (на користь останнього)

²⁶ Складено за показниками Глобальної бази даних <<https://knoema.ru>> (дата звернення: 20.05.2019).

²⁷ ‘Квартирне питання: Наскільки зростуть ціни на житло в 2019 році’ (112.ua) <<https://ua.112.ua/statji/kvartirne-pytannia-naskilky-zrostut-tsiny-na-zhytlo-v-2019-rotsi-476502.html>> (дата звернення: 20.05.2019).

²⁸ Юрій Соболев, ‘Пострадянська Росія’ (Дзеркало тижня, 4 березня 2011) <<http://www.dt.ua/newspaper/articles/76834>> (дата звернення: 20.05.2019).

Володимир Устименко, Тетяна Гудіма

стрімко збільшується на тлі збільшення обсягу переказів (рис. 4). При цьому за останні 5 років частка продукції агропромислового комплексу у структурі експортної виручки України зростає з 31 % у 2014 р. до 39,3 % у 2018 р. Основу експорту становить продукція рослинного походження – пшениця, кукурудза, ячмінь та соєві боби²⁹.

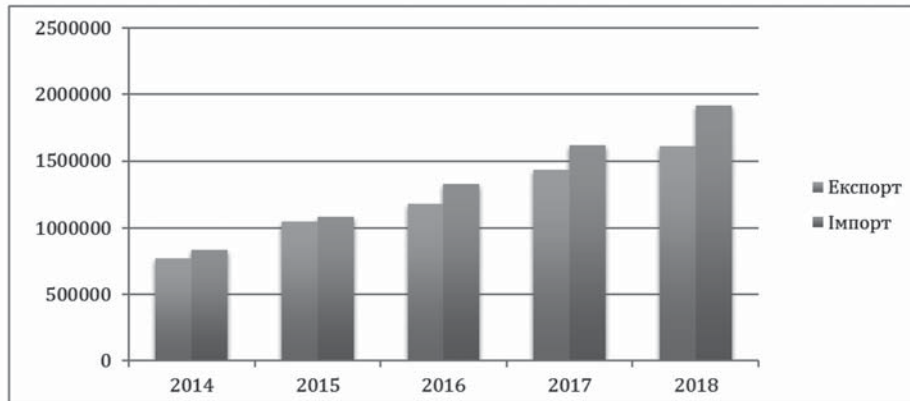

Рис. 3. Експорт. Імпорт. Україна³⁰

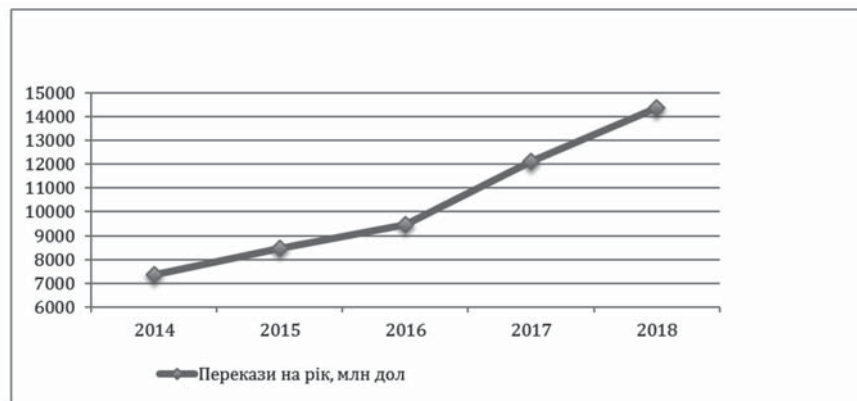

Рис. 4. Перекази в Україну, млн доларів³¹

Вихід із ситуації можливий за умови вжиття заходів зі стимулювання розвитку підприємств із високим рівнем доданої вартості та збере-

www.pravoua.com.ua

²⁹ 'Основні показники зовнішньої торгівлі в Україні' (Український клуб аграрного бізнесу) <http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini> (дата звернення: 20.05.2019).

³⁰ Складено за даними сайту МинфинМедиа <<https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/eximp>> (дата звернення: 20.05.2019).

³¹ Там само.

ження конкурентоспроможності внутрішніх галузей. Зокрема, завдяки впровадженню Центральним банком програм пільгового кредитування для таких підприємств, зокрема й шляхом спрямування переказів у відповідні галузі. Не останню роль у цьому процесі відіграє перегляд умов режиму таргетування інфляції. Адже підвищення облікової ставки НБУ (інструмента режиму таргетування) призводить до подорожчання кредитів і робить їх практично недоступними, зокрема для переробних галузей (із високим рівнем доданої вартості).

Водночас слід звернути увагу і на причини заохочення грошових переказів з боку Уряду України, зокрема, збільшення податкової бази (якщо держава обкладає податками споживання (наприклад, через податки на додану вартість)), зменшення рівня бідності в країні тощо.

Прийняття юридичних актів щодо заохочення грошових переказів із-за кордону без чіткої стратегії розміщення їх у галузях, що сприяють економічному зростанню, можуть ускладнити вихід із пастки таких інвестицій. Відсутність чітких доказів зв'язку грошових переказів із підвищенням економічного зростання і відсутність прикладів країн, які пережили зростання завдяки збільшенню їхнього обсягу, вказують на те, що грошові перекази дійсно перешкоджають зростанню економіки.

Очевидно, з огляду на те, що грошові перекази підвищують добробут мільйонів сімей, їм не слід перешкоджати. Утім, слід пам'ятати, що позитивного ефекту для сталого розвитку країни від грошових переказів можна досягти не за умови їхнього стимулювання у будь-який спосіб, а за умови спрямування на продуктивне використання. Важливого значення набувають комплексні заходи, зокрема щодо підвищення якості інфраструктури, скорочення витрат на здійснення підприємницької діяльності тощо. Не останню роль у попередженні такого недоліку грошових переказів, як “голландська хвороба”, є підвищення конкурентоспроможності галузей, які стикаються з іноземною конкуренцією.

Зі свого боку монетарна політика Центрального банку може відігравати активну роль у стимулюванні створення нових підприємств шляхом впровадження пільгових кредитних програм, зокрема й через спрямування переказів у відповідні галузі. Доцільним також є перегляд умов режиму таргетування інфляції та ефективне розподілення бюджетних коштів.

Загалом вирішення назрілих проблем у різних секторах економіки України має здійснюватися на програмно-прогнозній основі з урахуванням стратегічного курсу розвитку держави. Нині відповідна робота ведеться, і для цього є відповідне законодавче підґрунтя, зокрема, ГК України, Закон України “Про державне прогнозування та розроблен-

ня програм економічного і соціального розвитку України”³² тощо. Утім, є деякі недоліки.

Так, Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2019–2021 роки³³ не містить інформації (аналізу) щодо ризиків від переказів із-за кордону та плану дій відносно такого виду інвестицій. У документі йдеться лише про необхідність коригування НБУ обсягів зовнішньої торгівлі з урахуванням перегляду статистичних даних та методології врахування приватних переказів.

Слід зазначити, що відповідно до ст. 1 Закону України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” серед учасників державного прогнозування і розроблення програмних документів економічного та соціального розвитку не визначено НБУ – суб’єкта, який є відповідальним за цінову та фінансову стабільність, а також має сприяти стійким темпам економічного розвитку. Спробу усунення цього недоліку зроблено у законопроекті “Про державне прогнозування та стратегічне планування в Україні”³⁴. Утім, до сьогодні документ перебуває на розгляді у Верховній Раді України.

Вагомим недоліком є і те, що до процесу прогнозування економічного та соціального розвитку офіційно на законодавчому рівні не залучені представники академічної спільноти. Відповідно до Закону України “Про наукову та науково-технічну діяльність”³⁵ та Статуту Національної академії наук України³⁶ серед основних її завдань визначено підготовку наукових оцінок і прогнозів суспільно-політичного, соціально-економічного і культурного розвитку держави, її економічного стану, розроблення відповідних пропозицій і рекомендацій із цих питань.

Висновки. У підсумку виявляється, що з причини відсутності дієвого механізму реалізації такої форми державного управління, як прогнозування та планування, держава нівелює значущість переказів із-за кордону (як зазначалося, сьогодні вони значно перевищують обсяг прямого інвестування та загрожують сталому економічному розвитку країни).

З метою удосконалення законодавства у цій сфері доцільно доповнити її його положеннями, які визначали б Національний банк України та

³² Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>> (дата звернення: 20.05.2019).

³³ Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2019-2021 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 р. № 546 <<https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/pro-shvalennya-prognozu-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvitku-ukrayini-na-20192021-roki>> (дата звернення: 20.05.2019).

³⁴ Про державне прогнозування та стратегічне планування в Україні: проєкт закону від 16 березня 2010 р. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6198&skl=7> (дата звернення: 20.05.2019).

³⁵ Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>> (дата звернення: 23.05.2019).

³⁶ Статут національної академії наук України, затверджений Загальними Зборами Національної академії наук України 5 квітня 2002 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001550-02/print>> (дата звернення: 23.05.2019).

Національну академію наук України серед учасників процесу прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку.

Прийнятним варіантом реалізації зазначених пропозицій було б внесення до законодавства таких змін:

1) у ГК України: п. 2 ст. 11 викласти в такій редакції: “Законом визначаються принципи державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України, система прогнозних і програмних документів, вимоги до їхнього змісту, а також загальний порядок розроблення, затвердження та виконання прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, повноваження та відповідальність учасників, залучених до цього процесу. Зокрема, органів державної влади, Національної академії наук України, Національного банку України й органів місцевого самоврядування.”;

2) у Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” п. 5 ст. 1 викласти в такій редакції: “Учасники державного прогнозування та стратегічного планування економічного і соціального розвитку – Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики, інші центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. До повноважень зазначених вище учасників, за винятком Національної академії наук України належать розроблення і затвердження документів державного прогнозування та стратегічного планування, забезпечення реалізації та контроль за їх виконанням.

До повноважень Національної академії наук України належать здійснення наукових оцінок і прогнозів суспільно-політичного, соціально-економічного і культурного розвитку держави, її економічного стану, розроблення відповідних пропозицій і рекомендацій з цих питань.”.

Впровадження запропонованих змін, на нашу думку, дасть змогу створити умови для ефективної реалізації такої форми державного управління, як прогнозування та планування, на шляху до забезпечення сталого економічного розвитку країни.

REFERENCES

Bibliography

Edited and translated books

1. *Ukrainske suspilstvo: mihratsiyni vymir: natsionalna dopovid [Ukrainian Society: Migration Dimension: National Report]* (Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im M V Ptukhy NAN Ukrainy 2018) (in Ukrainian).
2. Vaitsezker E ta Viikman A, *Come On! Kapitalizm, nedalekohliadnist naseleння i ruinuvannya planety. Dopovid Rymському клубу [Come On! Capitalism, Short-sightedness of the Population and Destruction of the Planet. Report to the Club of Rome]* (Sirosh Yu per z anhl, Samit-Knyha 2019) (in Ukrainian).

Journal articles

3. Kutsenko V, 'Determinanty trudovoi mihratsii naseleння Ukrainy' ['Determinants of Labor Migration of Ukraine's Population'] [2011] 3(54) *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo)* 11-9 (in Ukrainian).
4. Zadykhailo D, 'Model natsionalnoi ekonomiky v koordynatakh balansu ekonomichnoi vlady (pravovyi aspekt)' ['The National Economy Model in the Coordinates of the Economic Power Balance (Legal Aspect)'] (2018) 1 *Ekonomichna teoriia ta pravo* 124-36 (in Ukrainian).

Newspaper articles

5. Mamutov V ta Jushhik A, 'Bez obshhegosudarstvennogo planirovaniya jekonomiku i stranu ne podnjat'. (O novom podhode i problemam gosudarstvennogo upravleniya) ['Without the National-Level Planning There is No Chance to Revive the Economy and the Country. (On the New Approach to the Issues of Public Administration)'] (*Golos Ukrainy*, 23 ijunja 2010) 8 (in Russian).
6. Soboliev Yu, 'Postradianska Rosiia' ['Post-Soviet Russia'] (*Dzerkalo tyzhnia*, 4 bereznia 2011) <<http://www.dt.ua/newspaper/articles/76834>> (accessed: 20.05.2019) (in Ukrainian).

Websites

7. 'Global Innovation Index 2018' (*Vsemirnaya organizatsiya intelektualnoy sobstvennosti*) <<https://www.wipo.int/publications/ru/details.jsp?id=4330>> (accessed: 25.05.2019) (in English).
8. 'Migration and remittances data' (*The World Bank Group*) <<http://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data>> (accessed: 20.05.2019) (in English).
9. 'Chomu perekazy z-za kordonu ne dopomahaiut, a shkodiат ekonomitsi – doslidzhennia MVF' ['Why Remittances from Abroad Do Not Help but Harm the Economy – IMF Study'] (*Nachasi*) <<https://nachasi.com/2018/09/18/chomu-perekazy-ne-dopomahaiut>> (accessed: 20.05.2019) (in Ukrainian).
10. 'Kvartyrne pytannia: naskilky zrostut tsiny na zhytlo v 2019 rotsi' ['Housing Question: How Much Will Housing Prices Grow in 2019?'] (*112.ua*) <<https://ua.112.ua/statji/kvartyrne-pytannia-naskilky-zrostut-tsiny-na-zhytlo-v-2019-rotsi-476502.html>> (accessed: 20.05.2019) (in Ukrainian).
11. 'Livan – personal'nye denezhnye perevody k polucheniju v tekushhiih cenah (procent ot VVP)' ['Lebanon – Personal Remittances Receivable in Current Prices (Percentage of GDP)'] (*Knoema*) <<https://knoema.ru/atlas/Livan/topics/Jekonomika/Platezhnyj->

- balans-Schet-tekushhih-operacij/Personal'nye-denezhnye-perevody-k-polucheniju-v-tekushhih-cenah-percent-ot-VVP> (accessed: 20.05.2019) (in Russian).
12. 'Livan – Valovoj gosudarstvennyj dolg' ['Lebanon – Gross National Debt'] (*Knoema*) <<https://knoema.ru/atlas/Livan/topics/Jekonomika/Finansovyj-sektor-Gosudarstvennye-finansy/Gosudarstvennyj-dolg>> (accessed: 20.05.2019) (in Russian).
 13. 'Natsionalnyi bank udoskonalyv metodyku pidrakhunku obsiahu pryvatnykh hroshovykh perekaziv v Ukrainu ta utochnyv yikh otsinky za 2015-2017 rr.' ['The National Bank Has Improved the Methodology for Calculating the Volume of Private Money Transfers to Ukraine and Has Detailed Respective Estimates for 2015-2017'] (*Natsionalnyi bank Ukrainy*) <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=66326691&cat_id=55838> (accessed: 23.05.2019) (in Ukrainian).
 14. 'Obrazovanie v Livane' ['Education in Lebanon'] (*Vikipediya – svobodnaja jenciklopedija*) <https://ru.wikipedia.org/wiki/Obrazovanie_v_Livane> (accessed: 20.05.2019) (in Russian).
 15. 'Osnovni pokaznyky zovnishnoi torhivli v Ukraini' ['Main Indices of Foreign Trade in Ukraine'] (*Ukrainskyi klub ahrarnoho biznesu*) <http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini> (accessed: 20.05.2019) (in Ukrainian).
 16. 'Perekazy mihrantiv z-za kordonu ta mozhyvi zakhody shchodo yikh zaokhochennia ta efektyvnoho vykorystannia: Analychna zapyska' ['Remittances by Migrants from Abroad and Possible Measures for Their Encouragement and Efficient Use: An Analytical Note'] (*Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzen*) <<http://old2.niss.gov.ua/articles/1276>> (accessed: 23.05.2019) (in Ukrainian).
 17. 'Pererakhunok danykh shchodo pryvatnykh hroshovykh perekaziv v Ukrainu za 2015-2017 roky' ['Recalculation of Data on Private Money Transfers to Ukraine for 2015-2017'] (*Natsionalnyi bank Ukrainy*) <<https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66364144>> (accessed: 23.05.2019) (in Ukrainian).
 18. 'Pro shcho naspravdi ydetsia u mihratsiinomu pakti OON' ['What the UN Migration Pact Really Means'] (*Deutsche Welle*) <<https://www.dw.com/uk/pro-shcho-naspravdi-idsia-u-mihratsiinomu-pakti-oon/a-46663258>> (accessed: 23.05.2019) (in Ukrainian).
 19. 'Reorhanizatsia ta likvidatsiia' ['Reorganization and Liquidation'] (*Natsionalnyi bank Ukrainy*) <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=75535&showTitle=true> (accessed: 23.05.2019) (in Ukrainian).
 20. 'Zupyntyty vidtik molodi mozna lyshe yakistiu osvity' ['Only the Quality of Education Can Stop the Outflow of Young People'] (*Osvita.ua*) <<https://osvita.ua/vnz/59118>> (accessed: 20.05.2019) (in Ukrainian).

Volodymyr Ustymenko
Tetyana Hudima

MIGRATION, MONETARY POLICY
AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT:
THE ECONOMIC-LAW DIMENSION

ABSTRACT. Migration processes are gaining momentum on a global scale. This is evidenced by numerous reports, by strategic documents adopted at the country level etc. At the same time, there is insufficient coverage and analysis of the impact of the money

Володимир Устименко, Тетяна Гудіма

transferred by migrants to Ukraine, and its role in the enhancement of society's economic foundations, in particular, in the establishment of economic-law order.

The article aims at making a deeper analysis of today's legal policy of Ukraine which has defects of formulation and implementation entailing a low level of implementation of measures through which the State forecasts the impact of money transfers on the country's economic and social development.

Under the conditions of the deteriorating national economy and the decreasing payment balance of the country, worsening living standards of Ukrainians and increasing emigration processes, this type of financial investment should have a positive impact on the sustainable development of the recipient State. Modern studies give controversial results of such interrelation with sustainable development of the country. There is growing evidence of the remittance trap which, on the contrary, entails not only a slower growth but also a greater increase of emigration processes.

Given the ambiguous impact this type of investment has on sustainable economic development, and with a view to minimizing possible negative consequences of an increase or, conversely, a decrease in its amount, public authorities should assess and forecast these processes and develop strategic plans relating thereto. However, today there is imperfection in the mechanism by which such a form of economy management may be implemented. Remittances made by citizens significantly exceed direct investment and create threats to the country's sustainable economic development. Therefore, urgent problems in various sectors of the Ukrainian economy should be resolved on a program-forecast basis, with due regard for the strategic course of the country's development. In order to improve the legislation in this area, it is advisable to supplement it with provisions which would define the list of participants to forecasting and to the development of economic and social development programs.

Besides, an increasing importance for the prevention of a negative impact of remittances is seen in the comprehensive measures, in particular, those aimed at enhancement of the quality of material infrastructure, improvement of the education system and reduction of the cost of doing business, and also at boosting of the competitiveness of industries which encounter foreign competition. The monetary policy of Ukraine's Central Bank can play an active part in stimulating the establishment of new enterprises through the introduction of preferential lending programs, including by allocating remittances to relevant industries. It is also advisable to review the terms of the inflation targeting regime and efficient allocation of the budget funds.

KEYWORDS: money transfers; forecasting; sustainable development of the country; monetary policy.